

УДК 342.1 (520)

Т. В. Блащук

*кандидат юридичних наук,
ст. наук. співробітник відділу історії та теорії НДіПП АПН України,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Національний університет "Острозька академія")*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЯПОНІЇ

Громадянське суспільство – історичний феномен, що виникає на певному етапі розвитку людського суспільства. Розвиток громадянського суспільства у кожній окремо взятій державі має свої особливості, що зумовлені специфікою суспільного та економічного розвитку. Разом з тим, таке громадянське суспільство не можна розглядати відриві від загальносвітових тенденцій розвитку громадянського суспільства. Більше того, можна відмітити взаємний вплив громадянського суспільства різних держав і цілих регіонів. Прикладом такого взаємопроникаючого впливу є громадянське суспільство Японії.

Відтак, слід розглянути особливості розвитку громадянського суспільства в Японії, вплив на нього інших культур та політичних чинників, процесів глобалізації, визначити основні чинники та напрями такого впливу, що і є метою цієї статті.

Враховуючи складність і суперечливість процесу розвитку громадянського суспільства Японії як історично, так і на сучасному етапі, його вплив на громадянське суспільство інших країн та регіонів спричиняє досить активну дискусію серед вчених. Даній тематиці присвячена значна

кількість наукових праць, статей та монографій, зокрема таких авторів як А. А. Макаров, Е. В. Молодякова та інші.

Розвиток громадянського суспільства в Японії істотно відрізняється від аналогічних процесів в інших країнах, особливо країнах західної Європи. Це пов'язано передусім з особливостями історичного розвитку Японії. Якщо в країнах західної Європи та США громадянське суспільство формувалося в умовах довгого історичного розвитку, який дав змогу сформувати усталені інститути громадянського суспільства, то Японія до початку ХХ століття існувала як суспільство відокремлене від усього зовнішнього і особливо західного. Відтак, в країні придушувались будь-які спроби утворити бодай зародки інститутів громадянського суспільства.

Лише після Другої світової війни, в окупаційний період, в Японії разом із військовою присутністю США проявляється вплив західної політичної ідеології на японське суспільство. Відтак, саме в цей період активно розвиваються інститути громадянського суспільства.

Початок демілітаризації та демократизації Японії поклали Потсдамська декларація союзних держав від 26 липня 1945 року та Конституція Японії, що вступила в силу у 1947 році.

Демілітаризація та демократизація Японії супроводжувались розпуском японської армії, ультра націоналістичних та фашистських організацій, відміною цілого ряду репресивних законів, що дало можливість сформуватись громадянському суспільству, яке проте, має специфічний характер.

У громадянському суспільстві відносини ринкового характеру мають становити його економічну основу. Саме наявність власності, з перевагою приватної форми, є умовою свободи індивіда у громадянському суспільстві.

В японському суспільстві у доокупаційний період власність зосереджувалась в раках кількох великих компаній (дзайбацу) та

імператорського дому. Відтак, однією з перших реформ, які були проведені американцями була реформа власності.

Особливе місце займає Закон про аграрну реформу 1946 р., яким передбачалась ліквідація великих землеволодінь та перерозподіл надлишків, шляхом викупу їх державою та подальшим перепродажем для орендарів землі. Така реформа призвела до появи значної кількості селянських господарств, які конкурували між собою.

Одночасно із аграрною реформою, проводилась політика декартелізації, що мала на меті усунути вплив великих компаній (дзайбацу) на фінансову систему країни. Проте, повністю усунути вплив великих компаній не вдалося, а фактично відбувся розподіл фінансових потоків між їх дочірніми компаніями. Із прийняттям Конституції 1947 року, відбулася також передача власності, що належала імператорському дому у власність держави. В кожному разі це теж призвело до пожвавлення конкуренції та, як результат, до швидкого розвитку економіки країни.

Бурхливий розвиток економіки дав можливість говорити про "японське диво", коли Японія у 70-ті роки вийшла на 2-ге місце у світі по розмірам валового національного продукту.

Таким чином, завдяки проведеним реформам, в японській економіці встановились ринкові відносини, що, як говорилося вище, є основою формування громадянського суспільства.

Разом з тим, проведені економічні реформи істотно не позначились на трудових відносинах, які залишились і до сьогодні традиційними. Специфіка трудових відносин у японському суспільстві проявляється у традиційній системі так званого "пожиттєвого найму". При цьому між працівником та роботодавцем встановлюються специфічні, "сімейні" відносини, які з одного боку стимулюють працівника до більш якісної роботи, з іншого гарантують йому поступове підвищення його статусу і

оплати праці. Для багатьох японців праця на благо компанії є не лише засобом для отримання грошей, але й засобом дотримання моральних норм у суспільстві. Відтак, такої ж політики дотримуються і японські профспілки, що вирізняє їх з-поміж аналогічних організацій у західному суспільстві.

Відтак, економічна система, що сформувалась у Японії, дає можливість індивіду проявити свої здібності та реалізувати економічні права - у сфері приватної підприємницької діяльності або ж у сфері праці на благо компанії.

У політичній сфері громадянське суспільство має забезпечувати усім своїм громадянам вільну участь у державних і громадських справах.

Можливість участі пересічного індивіда у державних і громадських справах Японії з'являється знову ж таки лише із прийняттям Конституції 1947 року. До цього влада зосереджувалась у руках правлячих кланів і участь суспільства в управлінні державою була мінімальною. Однією із реформ, як були проведені американською адміністрацією у 40-х роках ХХ століття, була реформа державного апарату.

Разом з тим, Конституція вперше в історії Японії закріпила автономію місцевих органів управління. Органи місцевого самоврядування право в межах своєї компетенції видавати постанови, стягувати податки, управляти своїм майном. Одночасно, вперше у формуванні таких органів могли брати участь громадяни. Губернатори, мери та сільські старости вибирались на основі загального виборчого права.

На виборних засадах формується також японський парламент. Японський парламент – двопалатний орган, що складається з палати представників та палати радників. Обидві палати формуються на основі загальних і прямих виборів за мажоритарною системою. Разом з тим, продовжує існувати віковий ценз, ценз осілості та вимога внесення завдатку кандидатом у депутати [1, с. 691-693].

Конституція 1947 року змінила систему взаємовідносин між державним управлінням та правом, поставивши державне управління в залежність від парламентських законів. При цьому відповідно до Конституції парламент вважався найвищим органом державної влади. На думку А. Макарова, наявність такого положення істотно відрізняє японську конституцію від конституцій більшості демократичних країн, в яких, як правило, відсутня безпосередня вказівка на верховенство представницького органу державної влади [2, с. 10].

Для японського суспільства характерною є специфічна структура політичної системи.

Під час другої світової війни всі політичні партії були розпущені, натомість була створена єдина політична організація під назвою "Політична асоціація Великої Японії". Однак, після капітуляції політичні партії починають створюватись досить активно. При цьому, якщо в 40-х роках було утворено багато партій як лівого, так і правого спрямування, то вже у 50-х роках відбувається укрупнення існуючих партій, зокрема утворення єдиної Соціалістичної партії, що існує і до нині. Тоді як Комуністична партія поступово втратила вплив, а після розпаду Радянського союзу зійшла з політичної арени.

Найбільш вагомий вплив на політичне і не тільки життя японського суспільства справило утворення в листопаді 1955 року Ліберально-демократичної партії Японії (правоцентристська консервативна партія). Нова партія представляла інтереси великих компаній та правлячої еліти. Разом з тим, партія мала на меті створення умов для утворення "середнього класу".

Потрібно сказати, що Ліберально-демократична партія Японії справила визначальний вплив на розвиток японської державності, економіки і на громадянське суспільство, оскільки з моменту свого створення – 1955 року – являється правлячою партією Японії. Звичайно

історія партії має як злети так і падіння (так у 2007 році партія вперше втратила більшість у верхній палаті парламенту), проте таке тривале перебування у владі однієї партії є своєрідним та унікальним явищем.

Тоді як у більшості демократичних країн має місце боротьба, як правило, двох домінуючих партій, що змінюють одна одну при владі - яскравим прикладом є Англія та США, у Ліберально-демократичній партії Японії відбувається конкуренція всередині фракцій однієї партії – внутріпартійна боротьба. Це дозволяє Ліберально-демократичній партії Японії тривалий час залишатися при владі. Як політична структура Ліберально-демократична партія Японії характеризується наявністю чіткої ієрархії та структурованості з централізованим апаратом.

Таке специфічне явище, коли в країні пануючою є одна партія, якій протиставляються багато невеликих опозиційних партій говорить про своєрідність японської демократії.

Про своєрідність японської демократії зазначають в своїх роботах також Е. Молодякова. Вона вказує на те, що демократія взагалі ніколи не була властива політичній культурі Японії, так само як і іншим азійським культурам, де розповсюджено конфуціанство [3, с. 165-166].

Відтак, для західних та азійських країн поняття демократії не рівнозначне. Зокрема в Японії склалась своя специфічна модель, яка з одного боку має всі необхідні норми та інститути, проте їх зміст під впливом традицій політичної культури та релігії зазнав істотних змін.

Ще одна сфера, в якій проявляється вплив громадянського суспільства це духовна сфера. Розвиток громадянського суспільства та його інститутів в Японії багато в чому залежить від релігійних традицій та норм, не зважаючи на те, що в числі реформ, проведених у післявоєнній Японії було відділення церкви від держави. Варто згадати сказане вище про розвиток права власності та відносини між роботодавцем та працівником. Релігійні традиції тут проявили себе найбільше. Просування особи чи то на

робочому місці, чи то у партійній ієрархії в Японії залежить від її походження та віку.

Здобутком демократії в Японії є передбачені Конституцією права, надані громадянину як "нерушимі, вічні права" (ст. 9). При цьому слід зважати на те, що значна частина норм були запозичені з Конституції США. Так, до основних прав громадян японська Конституція відносить "прав на життя, свободу і прагнення до щастя" (ст. 13), рівність перед законом (ст. 14), право вибирати (ст. 15), свободу "думки та совісті" (ст. 19), свободи зібрання, слова та друку і заборона цензури (ст. 21), та інші права й свободи, які дозволяють говорити про можливість кожного вільно розвиватись як особистість та громадянин.

Підсумовуючи вищесказане слід сказати, що громадянське суспільство сформувалось у Японії на основі реформ, що були проведені у період після другої світової війни та набуло рис, які відрізняють його від тих, що існують у суспільстві західної Європи та США.

Список використаних джерел

1. Конституция Японии 1947 г. // Хрестоматия по новейшей истории, Документы и материалы. Сост. М. С. Альперович и др. ; Под ред. Б. Г. Гафурова и др. – М. : Соцэкгиз, 1961. – Том 3. 1945-1961 – 799 с.
2. Макаров А. А. Политическая власть в Японии / А. А. Макаров. – М. : Наука, 1988. – 230 с.
3. Молодякова Э. В. Неординарная демократия в Японии / Э. В. Молодякова // Япония: мифы и реальность – М. : Восточная литература РАН, 1999. – 197с.

Блащук Т. В.

Особливості та тенденції розвитку громадянського суспільства в Японії

В статті розглядаються особливості історичного розвитку громадянського суспільства в Японії, вплив на нього інших культур та політичних чинників, процесів глобалізації, визначаються основні чинники та напрями такого впливу, зазначаються особливості інститутів громадянського суспільства Японії

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянське суспільство Японії, релігійні традиції, демократизація

Блащук Т. В.

Особенности и тенденции развития гражданского общества в Японии

В статье рассматриваются особенности исторического развития гражданского общества в Японии, влияние на него других культур и политических факторов, процессов глобализации, определяются основные факторы и направления такого влияния, отмечаются особенности институтов гражданского общества Японии

Ключевые слова: гражданское общество, гражданское общество Японии, религиозная традиция, демократизация

Peculiarities and Trends of the Civil Society Development in Japan

The article deals with the peculiarities of a historical development of civil society in Japan and the influences of other cultures and political factors on it. The author defines the main factors and trends of this influence and describes the peculiarities of civil society institutions in Japan

Key words: civil society, Japanese civil society, religious traditions, democratization